

СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інна Ярмак

Статтю присвячено висвітленню проблеми становлення суспільства знань та особливостям модернізації європейської системи вищої освіти. В статті розглянуто концепції та характеристики суспільств, які передували становленню суспільства знань, обґрунтовано необхідність суспільних змін, визначено характерні риси суспільства знань та передумови його виникнення. Схарактеризовано роль та завдання освіти в суспільстві знань. Викладено концепції провідних науковців стосовно досліджуваної проблеми та окреслено пріоритетні напрямки розвитку суспільства знань.

Ключові слова: суспільство знань; вища освіта; модернізація; знання; безперервна освіта.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою комплексного аналізу періоду становлення суспільства знань та особливостей модернізації вищої освіти в цей період.

Становлення суспільства знань невід'ємно пов'язане з розвитком та інтеграцією освіти, науки, інновацій та нових інформаційних технологій. Великомасштабне інвестування в людські ресурси, розвиток професійних навичок, наукових досліджень, наукомістких технологій і модернізація систем освіти – це найпріоритетніші напрямки розвитку суспільства.

Характер цивілізаційного розвитку сьогодні серйозним чином детермінований посиленням інтеграційних процесів у сфері освіти. Національні моделі освіти в даний час визначаються тенденцією об'єднання. Глобалізація та модернізація розвитку світового суспільства актуалізує значення міжнародного співробітництва, насамперед, в освіті, яке стає необхідним для підготовки висококваліфікованих кадрів і накопичення знань для відповідей на глобальні виклики.

Проблема модернізації вищої освіти вже тривалий час є предметом вивчення багатьох дослідників. Розробка нової парадигми освіти стає невід'ємною від теоретичних та прикладних досліджень впливу на освітню сферу тенденцій постіндустріального розвитку суспільства, економіки знань, що слугують пріоритетними чинниками зміни парадигми освіти. Зокрема, роль вищої освіти аналізується в працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, М. Гайдегера, П. Дракера, М. Кастельса, М. Портера, Е. Тоффлера, К. Ясперса та ін.

Увагу зарубіжних науковців зосереджено на дослідженні різних аспектів розвитку системи освіти в країнах Європи. Це аналіз проблем децентралізації освітніх стратегій (Д. Бейкер, Х. Дубоїс, Р. Ібел, М. Карной, У. Сердар, Дж. Фатторе та ін.), розвитку освіти в контексті демократизації суспільства (Е. Гіденс, Р. Мотскін, Й. Фішер та ін.), диверсифікації шляхів отримання вищої

освіти (Г. Хауг, Р. Хілз та ін.), зв'язку вищої освіти із зайнятістю на ринку праці (В. Міттер, У. Тайхлер, Дж. Шоу та ін.). Їхній зміст значною мірою спрямований на практичне вдосконалення діяльності вищої школи в умовах євроінтеграції.

Незважаючи на наявність досліджень, у яких здійснено аналіз актуальних проблем вищої освіти, узагальнюючих наукових розвідок, присвячених вирішенню проблеми модернізації системи вищої освіти в умовах побудови суспільства знань, у вітчизняній теорії вищої освіти практично немає. Це пов'язано, насамперед, з недостатньою розробленістю питань про сутність суспільства знань, шляхи та тенденції його становлення та розвитку, специфіку функціонування вищої освіти в умовах нового цивілізаційного етапу розвитку людства, яким, власне, і є суспільство знань.

Докорінні зміни європейської дійсності вказують на необхідність поглиблення та вдосконалення реформ й у сфері вищої освіти. Її модернізація пов'язана з потребами послідовної інтеграції Європейського Союзу в глобальне співтовариство та підвищення його конкурентоздатності на глобальних ринках товарів і робочої сили.

Масове виробництво та ринкове використання нових знань набуває самостійного та дуже важливого значення. Починають змінюватися національні та міжнародні інститути вищої освіти, захисту інтелектуальної власності тощо. Суспільство починає суттєво змінювати структуру праці та трудових відносин, сфери соціального захисту та зайнятості населення. З'являється нове соціальне середовище, в якому, поряд з матерією та енергією, важливими продуктивними факторами стають інформація та наукові знання. Формується чіткий політичний вектор суспільства, спрямований на досягнення високого рівня якості життя людей як в національному, так і в глобальному масштабах.

Далі схарактеризуємо концепції суспільств, що передували виникненню суспільства знань. Концепція індустріального суспільства була розроблена відомим французьким філософом і соціологом Р. Ароном, який показав, що соціальний прогрес характеризується переходом від колишнього відсталого «традиційного суспільства» (тобто аграрного суспільства, в якому панували натуральне господарство і встановлена ієрархія влади) до передового, промислово розвиненого індустріального суспільства. Останнє є суспільством, яке на основі машинної індустрії робить можливим масове промислове виробництво. Індустріальне суспільство виникає в результаті промислової революції. Відбувається перерозподіл робочої сили: зайнятість населення у сфері сільського господарства падає, зростає частка зайнятості населення у промисловості, і, таким чином, відбувається приріст міського населення [1].

Індустріальна система, визначається високорозвиненою технікою, необхідністю великих капіталовкладень, ускладненням умов і зростанням витрат часу на виконання завдань, що постають перед виробництвом. У зв'язку зі збільшенням ролі наукових досліджень, підвищуються вимоги до кваліфікації робітників і управлінців. Отже, існує конфлікт у сфері виробництва – між рівнем освіченості та наявною ситуацією, що потребує рішення.

Наступна концепція суспільного розвитку виникає в результаті науково-технічної революції, внаслідок якої індустріальне суспільство трансформується в постіндустріальне суспільство. Одним із засновників і головних розробників концепції постіндустріального суспільства вважається американський соціолог,

професор Д. Белл. Основними характеристиками постіндустріального суспільства, на думку Д. Белла, є такі: перехід економіки від виробництва товарів до виробництва послуг; переважання серед зайнятих працівників професійних фахівців і техніків; забезпечення процесу прийняття рішень новою «інтелектуальною технологією» де провідну роль відіграють теоретичні знання [2].

У такому суспільстві особливо важливі організація й обробка інформації та знань, а в основі цих процесів лежить комп'ютер як технічна основа революції. Новітня (кібернетична) техніка та прогрес чинять великий вплив на всі сторони суспільного життя, особливо на сферу освіти, оскільки для роботи на автоматизованому виробництві потрібні кваліфіковані фахівці. Тому зростає престиж освіти та збільшується чисельність середнього класу. Акцент, зроблений на технологічному прогресі, закономірно приводить до становлення теорії, в який саме чинник освіти підкреслюється як важливий для сучасного суспільства.

Саме тому постіндустріальне суспільство на вершині свого розвитку перетворюється в якісно нове інформаційне суспільство. Термін «інформаційне суспільство» використовується в тому випадку, коли йдеться мова про таке суспільство, в якому економіка залежить від створення, збереження та доступності інформації в національному і світовому масштабах.

Творцями концепції інформаційного суспільства були Дж. Несбітт, сучасний американський футуролог, один із провідних діагностів тенденцій світового розвитку та І. Масуда, керівник національної програми інформаційного суспільства Японії, а також соціальні філософи та футурологи Е. Тоффлер, Г. Хендерсон та ін.

Інформаційне суспільство характеризується ще більшою комп'ютеризацією різних сфер суспільного життя, появою нових інформаційних технологій та нових видів діяльності. Найбільш цікаве та цінне в зазначеній концепції – це опис широких цивілізаційних процесів та змін у способі життя, ціннісних установах, способах комунікації людей тощо [5].

Інформаційне суспільство – це характеристика суспільного розвитку, де вирішальне значення набуває інформація. Підвищується інформаційна ємність продукту, що означає збільшення частки в його вартості інноваційності, дизайну тощо. Інформація виступає стратегічним ресурсом.

Але впровадження в життя людини інформаційних технологій швидше віддаляє нас від інформаційного суспільства, тому, що основою інформаційного суспільства та визначальним фактором суспільного життя має бути наукове знання. Рівень знань має бути визначальним фактором соціальної диференціації та інфраструктурою інформаційного суспільства [2]. Поняття «інформаційне суспільство» визначається досягненнями технологій і не зорієнтоване на людину. Тому виникає необхідність переходу до якісно нового суспільства де взаємодія наукового знання та технологій є основою конкурентоспроможності, здатності людини генерувати нові знання.

Суспільство, в якому розширене виробництво інформаційних технологій є головним джерелом прогресу та економічного добробуту, повинно бути спрямоване на людину, яка володіє інформацією, здатна створювати та використовувати знання. Таким чином, зростає роль освіти, науки та культури, що забезпечують постійний процес оновлення знань. Суспільство знань – це

суспільство, всі сфери якого, в першу чергу, економіка та освіта, зорієнтовані на новітні досягнення у сфері інформаційних і комунікаційних технологій.

Термін «суспільство знань» передбачає значно ширші соціальні, психологічні, етичні, аксіологічні та інші параметри. Тому ЮНЕСКО рекомендує вживати термін «суспільство знань» замість терміну «інформаційне суспільство» [4].

Поняття «суспільство знань» має відносно невелику історію, початок якої відноситься до другої половини ХХ століття. Вперше термін «суспільство знань» був уведений в обіг в 1966 р. американським дослідником Р. Лейном, який розглядав вплив наукового знання на сферу публічної політики та управління. Основу концепції «суспільства знань» склали дослідження американських економістів Ф. Махлупа та П. Дракера.

Було висунуто припущення про становлення принципово нового типу економіки – «економіки знань». Ф. Махлуп, вивчаючи питання впливу знання на структуру зайнятості й виділяючи основні тенденції розвитку «економіки знань», припускав, що існують певні кількісні характеристики в сфері освіти для обґрунтування переходу до нової фази суспільного розвитку, яка якісно відрізняється від попередньої [6].

П. Дракер приділив більше уваги глибинним соціальним змінам, не обмежуючись тільки аналізом динаміки розвитку технологій та економічного зростання. Саме він зміг концептуалізувати та поєднати розрізнені течії в галузі економіки, соціології, соціальної психології в рамках єдиної системи, яка являє собою суспільство знань. П. Дракер особливу увагу приділяє освіті, вважаючи її головним завданням навчити людину вчитися [3].

Передумовою появи «нових суспільств» П. Дракер вважав постійне бажання людей покращувати умови свого існування. Знання людей, що накопичувалися протягом багатьох століть, використовувалися для вдосконалення засобів і технологій виробництва, організації праці з метою досягнення найбільш комфортних умов своєї життєдіяльності.

Сьогодні потреба в нових знаннях існує в усіх сферах діяльності людей. Виробництво та передача знань здійснюються не тільки в ринкових контекстах, а й поза ними. Процеси комерціалізації науки, культури, освіти – це реальність, однак ці процеси зачіпають лише окремі аспекти та фрагменти цих областей. Значна частка інформаційної продукції, виробленої в суспільстві знань, стає суспільним надбанням.

У майбутньому попит на працівників розумової праці буде тільки зростати, що пояснюється появою нових технологій та необхідністю постійно вдосконалюватися у своїй справі – отримувати, самостійно виробляти знання і застосовувати їх на практиці. Причому, ці фахівці повинні отримати освіту на рівні вище середнього і опанувати спеціальні навички. Відмінність цих навичок від навичок досвідчених фахівців з середнім і нижче середнього рівнем освіти, полягає в тому, що в основі навичок перших лежать знання, а не тільки досвід [3].

Вдосконалення й поширення інноваційних технологій в усіх сферах життя суспільства вимагає не тільки фінансових вкладень, але й адекватної кількості висококваліфікованого персоналу. В умовах інформаційної насиченості

та розбудови суспільства знань, ключовими здібностями особистості стають – вміння отримувати потрібні знання, вміння їх використовувати та продукувати корисну інформацію. Тому, система вищої освіти повинна бути модернізована з урахуванням орієнтирів на сучасні тенденції розвитку нового суспільства знань.

Модернізація європейської системи вищої освіти передбачає наукове осмислення її досягнень і недоліків, побудову інноваційних освітніх систем, які забезпечують повноцінний розвиток особистості.

Виявлення інноваційної суті вищої освіти як соціального феномена, вибудовування системи вищої освіти відповідно до національних особливостей та потреб розвитку країн ЄС – це основні пріоритети розвитку вищої освіти сьогодні. Без модернізації неможливо сформувати інноваційну систему вищої освіти та забезпечити повноцінне становлення суспільства знань.

Головне завдання освіти в суспільстві знань – навчити індивіда вчитися, причому процес навчання має розтягнутися на все життя, стати безперервним. У суспільстві знань відсутнє поняття «закінченої освіти». Логічним продовженням цього підходу має стати поступове стирання межі між базовим і подальшим навчанням. Отримання вищої освіти стає обов'язковою, але недостатньою умовою для успішної самореалізації. Спеціаліст повинен постійно продовжувати отримувати нові навички та вдосконалювати наявні, проходячи різні курси та програми підвищення кваліфікації. В іншому випадку він просто не буде відповідати вимогам ринку, в якому постійно розвиваються та вдосконалюються способи виробництва як товарів так і послуг.

Суспільство знань, (knowledge society, суспільство, засноване на знаннях), стрімко завойовує світ. Масове «виробництво» й розповсюдження знань обіцяють змінити суспільство в цілому за історично короткий відрізок часу. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як потужного інструменту для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни.

У стратегічній перспективі певна група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання новітніх знань, підвищивши тим самим якість і безпеку життя своїх громадян. Інші ж країни, які не оволодіють цими знаннями та інструментами, стануть більш залежними від першої групи та будуть розраховуватися з нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки. Знання стають кількісно та якісно більш важливими, ніж природні ресурси та фізичний капітал. Особливе значення має не тільки обсяг і поширеність знань, – а й можливість їх застосування.

Отже, глобальний характер трансформацій в суспільстві знань закономірно накладає відбиток на діяльність соціальних інститутів, насамперед, підвищуючи роль вищої освіти в становленні особистості з урахуванням мінливих освітніх потреб індивіда та соціуму. В таких умовах вища освіта виступає важливою частиною системи суспільного відтворення, надає в розпорядження суспільства кваліфіковану робочу силу і є чинником накопичення конкурентоспроможного людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Арон Р. Мемуары. Пятьдесят лет размышлений о политике / Р. Арон. – М. : Ладомир, 2002. – 874 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. – М. : Academia, 2004. – 783 с.
3. Дракер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева. М. : Academia. 1999. (Перевод выполнен по изданию: Drucker P.F. Post-Capitalist Society. N.Y., Harper-Collins Publishers, 1995).
4. К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО 2005. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco>.
5. Information society. Dictionary of Creativity: Terms, Concepts, Theories & Findings in Creativity Research / Compiled and edited by Eugene Gorny. Netslova.ru, 2007. – Режим доступа : http://creativity.netslova.ru/Information_society.html.
6. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1962.